

**CUMHURİYET DÖNEMİ İLK DİPLOMALI TÜRK HEMŞİRELERDEN BİRİ
“ESMA DENİZ İBRAHİM”**

**ONE OF THE FIRST TURKISH GRADUATED NURSES IN THE REPUBLIC
PERIOD “ESMA DENİZ İBRAHİM”**

Öğr.Gör.Dr. Nilüfer Demirsoy

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

Eskişehir

Adres: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı
Meşelik/Eskişehir

E-posta: nilufer_p2@hotmail.com

**CUMHURİYET DÖNEMİ İLK DİPLOMALI TÜRK HEMŞİRELERDEN BİRİ
“ESMA DENİZ İBRAHİM”**

ÖZET

Hemşireliğin tarihi, kadının şifa verici rolü ile başlamaktadır. Modern anlamda ise hemşireliğin Kırım Savaşı (1854 - 1856) sırasında, Florence Nightingale (1820-1910) ile başladığı kabul edilmektedir. Kırım Savaşı sırasında Florence Nightingale'in Üsküdar Selimiye Kışlasında verdiği hizmetlerle, hemşirelik mesleğinin doğuşuna ülkemiz tanık olmuştur. 1911 yılında gönüllü hasta bakıcı kursu ile başlayan hemşirelik eğitimi ile 6 ay süren kurs sonunda sertifika alan Müslüman Türk kadınları ilk defa Balkan Savaşı (1912) ve Çanakkale Savaşı (1915 - 1916)'nda hasta bakımına katılarak zorlu süreçte çok önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. 1920 yılında resmi hemşire ünvanıyla mezun veren ilkokul, Amiral Bristol Hastanesine bağlı hemşire okuludur. Amiral Bristol Hemşirelik Okulu günümüze kadar çok önemli hemşire isimlerin yetişmesini sağlamıştır. İlk diplomalı hemşire ünvanını kazanan Esmâ Deniz İbrahim'de bu önemli isimlerinden biridir.

1902 yılında Kavalılar'da doğan 1997 senesinde hayatını kaybeden Esmâ Deniz, hayatını hemşirelik mesleğine adanmıştır. 1922'de Bugün Çamlıca kız lisesi olarak bilinen Çamlıca İnâ Sultanânisi'ni, 1924 yılında Amiral Bristol Hemşirelik okulunu bitirmiştir.

1924'de Amerika'da New York Columbia Üniversitesi, Teachers College'e gitmiş 1930 yılında yurda dönerek hemşireliğini sürdürmüştür. 1943 yılında açılan Türk Hemşire Derneği'nin kurucularından olup bu derneğin 18 yıl süreyle başkanlık görevini üstlenmiştir. Türk hemşirelerini Uluslararası Hemşireler Birliği'nde temsil etmiş, Kızılay Özel Hemşirelik Lisesi'nin kuruluş aşamalarında görev almıştır. Esmâ Deniz, 73 yılını hemşireliğe adanmıştır.

Türk Hemşirelik tarihine ilk diplomalı hemşire olarak adını yazdıran Esmâ Deniz'in, mesleğin profesyonelleşmesi adına gösterdiği çabalar yadsınamayacak kadar önemlidir. Tüm genç meslektaşlarına mesleki anlamda örnek olabilecektir.

Bu çalışmada hemşireliğin kısa tarihi, Esmâ Deniz İbrahim'in mezun olduğu Amiral Bristol Hemşirelik Okulu tarihçesi, Esmâ Deniz İbrahim'in yaşam öyküsü sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Esmâ Deniz, Hemşirelik Tarihi, Diplomalı Türk Hemşire, Amiral Bristol Hemşirelik Okulu

ONE OF THE FIRST TURKISH GRADUATED NURSES IN THE REPUBLIC PERIOD "ESMA DENİZ İBRAHİM"

SUMMARY

The history of nursing started with therapeutical role of woman. It was accepted that it started with Florence Nightingale (1820-1910) during the Crimean War (1854-1856). During the Crimean War, our country witnessed the birth of nursing profession with services of Florence Nightingale in Selimiye Barracks. In 1911, with the nursing education starting with course of patient caretaker, Muslim Turkish Women who got certificate at the end of the half yearly course, fulfilled a great task by attending care of patient in Dardanelles Battle (1915-1916) and Balkan War (1912). In 1920, the first school that produced graduate with official nurse title, was the nursing school depending on Admiral Bristol Hospital. Admiral Bristol Nursing School has trained very important nurses until today. Esmâ Deniz İbrahim gaining the title of the first graduated nurse, is one of these important names.

Esmâ Deniz who was born in 1902, Kavalar and died in 1997, devoted his life to nursing profession. In 1924, she graduated from Çamlıca İna Sultanasi that is known Çamlıca

Girls High School today and Admiral Bristol Nursing School in 1924. In 1924 she went to Teachers College of New York Columbia University in USA and came back Turkey to continue nursing profession in 1930. She was one of the founders of Turkish Nursing Association and took presidency task for 18 years in this association. She represented Turkish Nurses in Union of International Nurses and took part in the foundation phase of Kızılay Private Nursing High School. Esmâ Deniz devoted her 73 years to nursing.

Esmâ Deniz who was the first Turkish graduated nurse in Turkish Nursing History, made a great efforts on behalf of professionalisation of nursing profession and these efforts are really very important incontrovertibly. She can be a model for young colleagues.

In this article, it is presented the short history of nursing and Admiral Bristol Nursing School that Esmâ Deniz İbrahim graduated from, life story of Esmâ Deniz İbrahim.

Key Words: Esmâ Deniz, History of Nursing, Turkish Graduated Nurses, Admiral Bristol Nursing School

HEMŞİRELİĞİN TARİHSEL SÜRECİ: ESKİ UYGARLIKLARDAN GÜNÜMÜZE

Uygurlık Dünyasının kadının şefkatli ellerine bıraktığı hasta bakımı tıp tarihi kadar uzun bir geçmişe sahiptir.

Latince “nurture(nutrio)” kökünden gelen Hemşirelik sözcüğü, yardıma muhtaç; yaşlı genç, hasta ve yaralıya verilen bakımı ifade etmektedir. Bu mesleği ifade etmek için kullanılan Hemşire (hem-şîre) sözcüğü Farsca’dan alınmış olup “sütleri bir olan, kız kardeş” anlamındadır. Hasta bakımı ile ilgili kullanımlara baktığımızda “hemşire sözcüğünün” çokta eski bir kullanımı olmadığını görüyoruz. Osmanlı kaynaklarında “hastabakıcı” olarak tanımlanmıştır. Türkiye’ye Fransa’dan gelen sözcükler ve özellikle Gülhane’ye gelen alman şvesterler sonra hasta bakımı ile ilgilenenlere hemşire denilmeye başlandığı kabul edilmektedir (1). (1)O yıllarda “hemşire” sözcüğünün yaygın olarak kullanılan kız kardeş anlamıyla karıştırmamak için uzun yıllar 1950’li yıllara kadar diplomalı hemşirelere dahi hastabakıcı hemşire ifadesi kullanılmıştır.

Hemşirelik “ahlak merkezli sağlık bakım mesleği” olarak tanımlanmıştır. Tüm insanlık tarihi boyunca hastalarla ilgilenen hastalığı iyileştirmeye çalışan insanlar olmuştur. Hemşirelik mesleğinin gelişiminin köklerini bulmak zordur. Bunun nedeni, tıp hemşirelik ve

diğer sağlık bakım mesleklerinin aynı kökten çıkmış olmasıdır. Tıp ve hemşirelik mesleklerinin her ikisi de uzun bir şifa vericiler süreci yaşamıştır. Hemşirelik tarihinde insanların genellikle kadınların- acıyı rahatlamaya çalıştığı bilinmektedir. Başlangıçta hemşirelerin gereksinimi olan insanlara bakım verme isteği pratik, ahlaki ya da manevi etkilerden kaynaklanmıştır. Hemşirelik, kadının durumu ile bağlantılı kaçınılmaz bir mesleğin hikayesidir. Şifa vericilerin ve sonradan gelen hemşirelerin tarihi pek çok aşamadan geçmiş ve toplumsal hareketlerin önemli bir parçası olmuştur. Tarihte iyileştirme sanatının tek uygulayıcısı olarak kadınların onurlandırıldığı dönemler ve aynı zamanda kadınların teslimiyetçi ya da itaatkâr iyileştirme rollerine zorlandığı dönemler olmuştur (2).(2).

Eski Kültürlerde, tedavi eden kişi, yeryüzünün kutsal unsurlarıyla ve sağlık uygulamalarındaki ruh ile iç içeydi. Her kültür şifa vericilik mesleğini kutsallıkla ilişkili olarak ele almıştır. Eski uygarlıklarda iyileştirme sanatı papazlar, rahibeler ve şaman vb. özellikli kişiler tarafından törenler eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Bu eski iyileştiriciler ilgili kültürlerin inandığı tanrıların yeryüzünde vücut bulmuş halini temsil etmekteydi. Eski uygarlıklarda iyileştirme sanatlarının liderleri kadınlar, çoğu zengin ve yaygın kültürün, kadınların saygın iyileştirici ve rahibe görevi üstlendiği kanıtlar görmek mümkündür. Dünya acımasızlaştıkça ve tanrıların erkek egemen roller üstlenmesi ile kadınların bağımsız ve birincil iyileştirici rolleri el değiştirmiştir (2,3).

Erken Hristiyan Döneminde, Hristiyan inanışının ve örgütlenmiş Hristiyan dininin sağlık tarihi üzerindeki etkisi çok yönlü olmuştur. Bu dönem için Hristiyanlığın hemşirelik üzerine olumlu olumsuz etkileri olduğunu savunanlar bulunmaktadır. Hemşirelik hizmetini verenler arasında rahiplerin bulunduğu fakat kadın sayısının çoğunlukta olduğu görülmektedir. Hemşireler hasta bakımı yanında, hastaların ruhsal ve dinsel inançlarına da yardımcı olmaktaydılar. Bunlardan bazıları hala “azize” ve “aziz” sıfatlarıyla anılmaktadır (3,4,5).

Orta çağın geç dönemlerinde, Avrupa’da nitelikli hastaneler yaptırılmış ve bu hastanelerde nitelikli hemşirelik hizmetleri verilmiştir. Bu dönemde hemşirelik gelişmiş, 14’üncü yüzyılda bağımsızlıklarının doruğuna ulaşmıştır. Ebelik görevini yürüttükleri gibi, hasta bakımında çeşitli bitkisel ilaçlar ve tedavi edici teknikleri de hemşireler kullanmışlardır. Ancak bundan sonra hemşirelik için gerileme dönemi başlamıştır (3,4,5).

Hemşireliğin karanlık dönemi; kilise ve manastırlardaki bilim ortamı, yerini dini inançların politik ve ekonomik güç uğruna sömürüldüğu bir düzene bırakmıştı. Kilise ve din

adamlarına olan güvenin sarsılması, hemşireliğin de konumunu olumsuz etkilemiştir. Feodal düzen nedeniyle iyice yoksullaşan köylüler hoşnutsuzluk içinde isyan etmeye başlamıştır. Yöneticiler, köylülerin içinde yaşayan ve kendileri de birer köylü olan hemşireleri, başlatılan köylü ayaklanmalarının liderleri olarak görmüşlerdi. Bu nedenle gerek kilise, gerekse eyalet yöneticileri, büyücüleri hemşirelere karşı ekonomik yönden desteklemiş ve örgütlemişlerdir. Bu kargaşa içinde hemşirelerin yaptıkları bir çok uygulama kötü olarak gösterilmiş ve dinsel gerekçelerle işkence görerek öldürülmeleri yasal düzenlemeler getirilmiştir (3,4,5).

Rönesans Dönemi; yaşam standartlarının yükseldiği yeniliğin doğuşu olarak kabul edilmiştir. 17 ve 18 yüzyıllarda aydınlanma hareketi ardından gelen sanayi devrimi artan nüfus ve kentleşme hareketi hemşirelik mesleğinin gelişimini etkileyen en önemli faktörler arasındadır (3).

Yeniçağ Avrupa'sında; sanitasyon ve bireysel hijyen çok kötü durumdaydı ve hemşirelerden vazgeçilecek bir dönem değildi. Bebek ölümleri çok fazla, çiçek, kızıl, difteri, veba, kolera salgınları çok sık görülüyordu. Hastalar bakımsız, toplum geçmişte hemşirelerin sunduğu sosyal hizmetlerden de yoksundu. Bakım gereksinimi kendini şiddetle hissettirdiğinden, bir süre sonra hastaneler yeniden açılmaya başlamıştır (4,5,6).

Hemşireliğin yeniden doğuşu; Endüstriyel gelişimin hızlanması, kentleşme; özgürlük, insan ve kadın hakları adına gelişen fikir ve olaylar, savaşlar hemşireliğin yeniden doğuşuna temel oluşturmuştu. Bu değişim ortamında yetişen Florence Nightingale ile hemşirelik çağdaş hemşirelik dönemine girmiştir (3,6).

Türkiye'de hemşirelik mesleği bir takım sosyal nedenlerle uzun süre ortaya çıkma ve gelişme olanağı bulamamış ve hemşirelik mesleğinin doğuşu cumhuriyetin kuruluş yıllarına kadar uzamıştır. Osmanlı döneminde II.Beyazıd devrinde Galata Sarayı'nda kurulan Enderun Mektebi'nin hastanesinde hasta gençlere bakmak için yaşlı kadınlar görevlendirilmiş Hastalar Ustası olarak adlandırılmıştır. Osmanlı sarayında hekimlere yardımcı olarak çalışan bakıcı kadınların bulunduğu toplum içinde serbest meslek icra eden ebelerin ise ayrıcalıklı konumda olduğu bilinmektedir. Bunun yanında Anadolu-Osmanlı toplumunda aşıcı kadınların önemi vurgulanır. İlaç hazırlayıp, bakım ve tedavi işlerini yürüten kadın sağaltıcılar, ebe kadınlar ve çıkıkçı-kırıkçılar halka hizmet ediyordu. Gelişen sağlık hizmetlerine ve tıp uygulamalarına etkili bakım desteği verecek nitelikte hemşirelerin bulunmaması, bu yıllarda güçlü Osmanlı İmparatorluğunun sağlık sisteminin belki de en zayıf yönü olarak nitelendirilmekteydi (5,7,8,9).

Türkiye’de modern anlamda hemşireliğin gelişimi I. Dünya Savaşı ile birlikte başlamıştır. 1911 Trablusgarp ve 1912 Balkan savaşlarında sosyo-kültürel etmenlerle Osmanlılarda kadının konumu, savaş yaralılarına ve hastalarına bakım verecek kişilerin bulunmaması ve uygun yerlerin bulunmaması gibi sorunlar yaratmış, büyük insan kayıplarına neden olmuştur. Yaşanan bu kayıplar yaralanan ve hastalanan askerlere bakım vermek için ülkemizde ilk kez hemşireliğe gereksinim duyulmasına neden olmuştur (8,10,11).

I. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan zorlayıcı gelişmeler yataklı sağlık kurumlarının açılması, Türk hekimliğinin ilerlemesine rağmen, hastalara bakım verecek yetişmiş, eğitilmiş, bilgili hemşirelerin bulunmaması bazı hekimlerimizi bu konu üzerinde çalışmaya yöneltmiştir.

Ülkemizde hemşirelik mesleğine olan ihtiyacı ilk fark eden Prof.Dr. Besim Ömer Akalın Paşa’dır. Besim Ömer Akalın Paşa Kızılay Cemiyetini uyararak, ülkenin hemşirelik mesleğine olan ihtiyacı dile getirmiş ve bir hemşire okulunun açılmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Kızılay cemiyeti İstanbul’da Kadırga semtinde Kadırga hastanesinde 6 ay süreli gönüllü hastabakıcı kursu için ödenek ayırmıştır. Bunun ardından 1911’de formal hemşirelik eğitimine başlamıştır. 1912’de açılan Gönüllü Hastabakıcılık Kursu ile Türkiye’de ilk kez hemşire eğitimine adım atılmıştır. 1913-1914 yıllarında üniversite konferans salonunda tertiplenen kurslara pek çok sayıda öğrenci katılmıştır. Bu yıllarda birçok yabancı hemşire bakım vermek üzere ülkemize gelmiştir. Savaşlarda ve toplumsal yapılanmanın içinde hasta bakıcılık rollerini büyük özveriyle yerine getirmeye çalışsalar da modern anlamda hemşireliğin gelişimi çok uzun zaman almıştır. 1920’de ilk olarak Hususi Amerikan Hastanelerine bağlı Amiral Bristol Hastabakıcı Dershanesi açılmıştır (7,8,9,10).

Türkiye’de açılan ilk hemşire okulu olarak 1920’de Amerikan Amiral Bristol Hastanesi’ne bağlı hemşire kursları (Amiral Bristol Hemşire Okulu) bulunmakla beraber, ülkenin ilk ulusal hemşirelik okulu Kızılay Hemşire Okulu’dur. 1925 yılında yine Prof. Dr. Besim Ömer Paşa’nın çalışmaları ile İstanbul’da açılan Kızılay Hemşire Okulu, önceleri ilkokul sonra da ortaokul mezunu kız öğrencileri kabul etmiştir. Eğitim süresi 2 yıl 3 ay olan parasız yatılı bir okuldur. İlk mezunlar başhemşire olarak atanmış, 1946 yılında Sağlık Bakanlığına bağlı okulların açılması ile mesleğe devlet tarafından sahip çıkılması ve mesleki kimlik kazanılması bu konuda çalışmaları başlatmıştır. Bu yıllardan sonra Türkiye’nin pek çok şehrinde Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı ve diğer kurum ve kuruluşlara bağlı Sağlık Koleji adı altında hemşire, laborant, ebe okulları açılmıştır. Bu okullar daha sonra “Sağlık

Meslek Lisesi” olarak adlandırılmıştır Sağlık Meslek Liselerine, ortaokulu bitiren genç kızlar alınmış ve 4 yıllık eğitim verilmiştir. 1985 yılında ülkenin hemşireye olan gereksinimini karşılamak ve hemşirelik eğitiminin liseye dayandırılmasına öncülük etmek amacıyla eğitim süresi 2 yıl olan Meslek Yüksekokulları’nda “Hemşirelik Programları” açılmıştır. Aynı zamanda 1991-1992 yılları arasında Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi’nin Hemşirelik Önlisans Programı da başlamıştır. Sağlık hizmetlerinde verimliliği artırmak ve meslek mensuplarının uluslararası normlara uygun şekilde yetiştirilmesi amacıyla 1996 yılında Sağlık Meslek Lisesi Hemşirelik Bölümleri ve hemşirelikte önlisans eğitimi veren yüksekokulların, ebelik ve sağlık memurluğu bölümleri kapatılarak, 4 yıllık yüksekokullara dönüştürülmüştür. Böylece üniversitelerde hemşire, ebe ve sağlık memuru yetiştirmek üzere lisans düzeyinde eğitim veren “Sağlık Yüksekokulu” açılmıştır. Ülkemizde 1955 yılında lisans düzeyinde eğitim vermeye başlayan ilk hemşirelik yüksekokulu Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu’dur. Bu okul, Avrupa ve Türkiye’de üniversite düzeyinde açılan ilk hemşirelik okuludur. 1961 de Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu, 1985 yılında Muvazzaf Askeri Yüksek hemşire yetiştirmek üzere Gülhane Askeri Tıp Akademisi bağlı Hemşirelik Yüksekokulu, 1961 yılında Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu ve diğer yüksekokulları açılmıştır. Hemşirelikte 1970’de bilim uzmanlığı, 1975’de bilim doktorası, 1972’de doçentlik ve 1978’de ise profesörlük gerçekleşmiştir. Ülkemizde ilk hemşirelik meslek örgütü olan “Türk Hemşireler Derneği”, “Türk Hasta Bakıcılar Cemiyeti” adı altında 1933’de gönüllü hemşireler tarafından kurulmuştur. 1943’te adı “Türk Hemşireler Derneği (THD)” olarak değiştirilmiştir. THD Uluslararası Hemşireler Birliğine (International Council - ICN) 1949 yılında üye olarak kabul edilmiştir. Türk Hemşireler Derneği ile bakanlık yetkilerinin çalışmaları sonucunda 1954 yılında 6283 sayılı “Hemşirelik Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile mesleğin statüsünü koruyucu yasal önlemler getirilmiştir. Kanun 2 Mayıs 2007 de yenilenerek tekrar yürürlüğe girmiştir. Yeni kanunla erkek hemşireler mesleğe girerken hemşire ünvanını almak için fakülte ve yüksekokul mezunu olma şartı getirilmiş (1,12,13).

Amiral Bristol Hastanesi ve Hemşirelik Okulu

Amiral Bristol Hastanesi ve Hemşirelik Okulu tarihte ilk diplomalı hemşire ünvanı ile eğitim veren okul olması sebebiyle önemlidir.

Amerikan Board tıbbi misyonunun önemli isimlerinden biri olan Dr. Thomas Speed Carrington, Merzifon’da başarılı hemşire hasta bakıcılara yetiştirmek için gösterdiği çaba ve güven ile İstanbul’da da bir hemşirelik okulu açmak için ilk adımları atmıştır. 1905 yılında

“The New York Observer ve Chronicle” aracılığıyla Osmanlı Devleti payitahtına eğitimli hemşire ihtiyacını dile getiren bir çağrıda bulunarak maddi destek istemiştir. “*Hemşirelik İmparatorlukta ihmal edilmiş bir alan, bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi bakımından annelerin hemşirelerin girebildiği evlerde eğitilmesi önemlidir... bu konuda ilk adım 5 sene önce Dr.Carrington tarafından atılmıştır. Merzifon hastanesinde elde ettiği başarı planın uygulanabilirliği konusunda fikir vermektedir... Fark ettik ki eğitilmiş yerli kızlar mükemmel birer hemşire olmaktadır... İstirap içindeki insanlar için sizden para yardımı bekliyoruz...*” bu öneri üzerine çok geçmeden İstanbul’da bir Amerikan Hastanesi ve Hemşirelik Okulu kurulması fikri benimsenmiştir (12). 1904-1905 yılında başlayan hazırlıklara hazırlanan raporlar ile okul çalışmaları hızla ilerlemiştir. Amiral Bristol Hastanesi ve Hemşirelik Okulu New York Eyalet yasalarıyla 1905 senesinde İstanbul’da resmen kurulmuştur. Amiral Bristol Hastanesi ve Hemşirelik Eğitim Okulu’nun amacı yoksullara ücretsiz tıbbi ve cerrahi bakım hizmeti vermek ve devlete eğitimli hemşireler kazandırmaktır. Üsküdar Amerikan kız koleji yakınlarındaki büyük bir ev okul olarak belirlenmiştir. Hazırlıkların devam ettiği sürede 1906 yılında bina çıkan bir yangınla tamamıyla yanmıştır. Hastane ve okulun açılışı için çaba bu tarihten sonra senelerce devam etmiştir. Oldukça zor şartlarda Amiral Mark Lambert Bristol başkanlığında kurulan komite ile birlikte Çarşı kapıda bir paşanın 67 nolu konağı hastane olarak kurulur. Üç katlı binanın bir katı hemşire okulu olarak tahsis edilir. 38 yataklı, 17 özel oda 3 ameliyathane, röntgen odası diyet mutfağı ve resepsiyondan oluşan bir düzen bulunmaktadır. 20 Mayıs 1920 de resmi olarak halka açılmıştır. Hemşirelik Eğitimi 20 Ağustos 1920’de iki buçuk yıllık eğitim programı hayata geçmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Lozan Antlaşmasına dayalı olarak yabancı okul kimliğiyle öğrenimini sürdürmüştür. 1957’de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanarak meslek lisesi denkliği kazanmış, 1976 tarihinde *Amiral Bristol Hemşirelik Lisesi* olarak, 1981 tarihinde Milli Eğitim Müdürlüğü emriyle “özel okulların bağlı oldukları esasların resmi okullara göre düzenlenmesi Anayasa ve 625 sayılı yasa gereği olduğu” gerekçesiyle adı *Amiral Bristol Sağlık Meslek Lisesi* olarak değiştirilmiştir. 1991 yılında kapatılma kararı alınmış, Fakat 1992-1993 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığından alınan onaylarla lise eğitimine dayalı iki yıllık, Hemşirelikte Tamamlama Programı kapsamında eğitime devam etmiştir. 1992 yılında Semahat Arsel Hemşirelik Eğitim ve Araştırma Merkezi Amiral Bristol Hemşirelik Okulu’nda kurulmuştur. Okul Vehbi Koç Vakfı’na devredilmiştir. 1998-1999 tarihinde kaldırılan tamamlama programının ardından okullar Sağlık Yüksekokullarına dönüştürülmüş bugün “Koç Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu” adıyla öğrenci kabulüne devam etmektedir (1,12,13).

CUMHURİYET DÖNEMİ AMİRAL BRİSTOL HEMŞİRELİK OKULU İLK DİPLOMALI TÜRK HEMŞİRELERDEN BİRİ ESMA DENİZ İBRAHİM

Esma Deniz İbrahim 1902 yılında Selanik-Kavala'da matbaa sahibi İbrahim Bey ve Mürevvet Hanım'ın kızı olarak doğmuş, gençliğinde soyadı olarak babasının adını taşımış 1934'te soyadı kanunundan sonra "deniz" soyadını almıştır. Kavala'da bir yıl mahalle mektebine sonrada Selanikli'lerin açmış olduğu okula devam etmiştir. Hiç evlenmemiş, hayatını hemşirelik mesleğine adanmıştır. Bugün Çamlıca kız lisesi olarak bilinen Çamlıca İnâ Sultanânisi'ni 1922 bitirmiştir. Lise eğitimi sırasında Süreyya Ağaoğlu'nun da içlerinde bulunduğu bir hanım grubuyla görüşmeye başlamış, burada bir hanımdan İngilizce öğrenmiştir. Aynı yıl 1922 yılında Amerikan Hastanesi bünyesinde kurulan sonra Amiral Bristol Hemşirelik Okuluna girmiştir. İki yıl üç ay süren yoğun bir hemşirelik eğitimi aldıktan sonra 1924 yılında okulun tarihindeki ilk Türk ve Müslüman hemşire olarak mezun olmuştur. Mezuniyet sonrası okuldaki hemşire eğitim kadrosuna katılmış, 1924-1927 yılında öğretmen ve uygulama hemşiresi olarak çalışmıştır. Göstermiş olduğu iyi performans üzerine ABD'de New York eyaletinde "Columbia Üniversitesi Teacher's College"e eğitim için gönderilmiştir. 1929'da hemşirelik alanında lisans derecesini alarak mezun olmuş, 1930'da aynı üniversitede Çocuk Gelişimi ve Ebeveyn bölümünde yüksek lisans yapmıştır (1,12,14).

Ülkemizde henüz hemşirelik eğitimi veren fakülte ve yüksekokulların olmamasından dolayı Kızılay hemşirelik okulunda 3 aylık stajın ardından geçtiği sınav sonrası Columbia Üniversitesinden almış olduğu diplomanın denklik belgesini 1933 de almıştır. İngilizce Fransızca ve İtalyancayı iyi derece biliyor olması onun farklı alanlarda devlet bünyesinde çalışmasının kapılarını açmıştır. 1931-1937 yılında Hıfzıssıhha Enstitüsünde mütercim ve sekreter olarak, 1937-1943 yılları arasında Kızılay Hemşirelik Okulunda öğretmen ve müdür yardımcısı olarak görev yapmıştır. 1943-1945 yılları arasında Kızılay hemşirelik okulunda müdür vekili sıfatıyla yöneticilik, 1946-1948 yıllarında Haydarpaşa hemşire, ebe ve laborant okulunda kurucu müdür ve öğretmenlik yapmıştır (1,12,14).

Haydarpaşa Numune Hastanesinin tarihi anlatan "Tıbbaneden Numuneye" başlıklı eserde Esma Deniz'in özverili çalışmaları, kişiliği ve mesleğe bağlılığı ile ilgili notlar yer almaktadır.

1944 tarihinde Sağlık Bakanlığı Haydarpaşa Numune Hastanesinde bir hemşire ebe ve laborant okulu açmaya karar verir ve müdiresi olarak Esma Deniz tayin edilir. 20 kişilik bir öğrenci grubuyla okul binası olmaksızın hastanede öğrencilere yatacak yer ayarlayarak, normalde teorikten uygulamaya doğru sürdürülen eğitim sistemini koşullardan dolayı tersinde işletmiştir. Eğitime uygulamadan başlayarak 1947'de okul binasını tamamlandıktan

sonra teorik dersleri tamamlayan olağanüstü nitelikte bir kadındır. Uygulamalarında gösterdiği disiplin ve çalışma her zaman dikkat çekici olmuştur. “Tıbbaneden Numuneye” ‘de Esmâ Deniz şöyle tarifleniyor “...orta boylu, mavi gözlü, keskin bakışlı, yüz hatları sert, mimikleri az, iddiasız, gözlüklü bir hemşire idi. Kırışmaya başlamış sarı saçlarına yerleştirmiş olduğu kepi ve hemşire üniformasıyla hastanenin her yerinden görülürdü. Boyu ile orantılı olmayan geniş adımları ve hafif yana eğik yürüyüşüyle koridorları hızla geçerd. Konuşurken her kelimeyi hafif bir madeni sesle ağır ağır söyler karşısındakini hemen etkisi altına alırdı. Hiç gülmeyen bir hali vardı. Ağzından çıkan kelimelerde demir leblebi sertliği hissedilirdi. Kendisinden öyle emin, mesleğine öylesine bağlıydı ki ufak tefek bünyesi bizlerin gözündeki zaman zaman devleşirdi....” (Resim 1) Kendisiyle çalışma fırsatı bulan ve hemşire olan Gülsevîm Çeviker Kişiliği ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır “Türkiye’nin ilk üniversite mezunu hemşiresi, eğitimci, öğretmen, müdüre ve müfettişti. Her zaman danıştığım bir büyüğümdü. Hiç konuşmasa da yanında otursanız kendisinden pek çok şey öğrenebilirdiniz. Florence Nightingale dünyaya profesyonel hemşirelik mesleğini kazandıran öncüydü. Aynı şekilde Esmâ Deniz özellikle o dönem Türkiye’sinin şartlarında bu mesleği seçen gönül veren ve özel yeteneklere sahip bir kişiydi.... Esmâ deniz bir kitap gibiydi her çevirdiğiniz sayfada apayrı ufuklar meslekle dolu anılar ve her konuda bizlere ışık tutan deneyimlerle dolu bir hazinedi...” (12).

Kendi dilinde anlattığı hayat hikayesinde hemşirelik ile ilgili ifadeleri onun bu mesleğe ne kadar saygı duyduğu ve fedakarlıklarının ve güçlü kişiliğinin mesleğin gelişmesinde ne kadar etkili olduğunun önemli tanıklığı niteliğindedir. “...Hemşirelik geniş ölçüde ve manada, sosyal bir hizmettir, materyali insan ve birbirine pek benzemeyen özellikleri olan insana gösterilen saygıdır. İnsan haklarının biride, insan sağlığının korunmasıdır, insanın sağlıklı yaşama hakkıdır. İyi bir hemşirelik uygulaması, kim olursa olsun, kişinin şahsiyetine gösterilen saygıyı sürekli olarak yansıtır. Bu nedenle de hemşireler için başlıca ilke bakımdır. İnsanın sağlığında ve hastalığında sunulan hemşirelik bakım hizmetidir...” (12).

1952-1954 yılları arasında Amiral Bristol Hemşirelik okulunda Türk müdür olarak çalışmıştır. (Resim 2) 1955-1957 yıllarında Şişli Hemşire Ebe ve Laborant Okulu’nda müdür ve öğretmenlik yapmış, 1957-1960 yıllarında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nın İstanbul Sağlık İl Müdürlüğü’ne “Hemşirelik Murakıby” olarak atanmıştır. 1960-1962 yıllarında Hacettepe Hemşirelik Yüksekokulu’nda öğretmen olarak, 1963-1967 İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, Farmakoloji ve Tatbiki Enstitüsünde mütercim ve sekreteri olarak , 1967-1968

Kızılay hemşirelik okulunda ziyaretçi öğretmen olarak çalışmıştır. 1970-1972 yıllarında mesleki tercüman görevi yaparak 1972 de emekli olmuştur. (Resim 3) Yaşamını adadığı hemşirelikle ilgili ilgisi ise her zaman devam ettirmiştir (1,12,14).

Esmâ Deniz ile yapılmış son kapsamlı röportajlardan birisi, 20 Temmuz 1985 günü Dateline Turkey dergisinde İngilizce olarak “Amiral Bristol’ün Merdivenlerinde Öncü Hemşire Esmâ Deniz, Türk Hemşireliğinin Altmış Yıllık Gelişimini Anlatıyor” başlığı ile yayımlanmıştır. Yazıda “*benim şahsen hemşire mesleğine ilgi duymamın kökenleri, savaşlardan, özellikle Milli Mücadele’den kaynaklanıyor. Ülkemizin işgal edildiğini görmek üzüntü vericiydi hatta daha doğrusu kabul edilemez bir şeydi....ülkeme hizmet etmek istedim. Hemşirelere ihtiyaç olduğu aşıkardı...*” ifadeleriyle hemşirelik mesleğindeki kararlılığını vurgulamıştır. “*Türk Hemşireliğinin ilk yıllarının hem zor hemde çok heyecan verici olduğunu söylemiştir...*” II. Dünya savaşı sonra ilk hemşirelik okulunu kurmak için görevlendirilmiş, bu konuyla ilgili şu sözleri ifade ediyor “*...bu okul birçok devlet okuluna model oldu. Hemşirelik eğitiminin özel ve yabancı okulların tek elinden çıkıp devlet eliyle yürütülmeye başlaması Türkiye hemşireliğinde önemli bir dönüm noktasıydı. Bu gelişmeyi yürekten destekleyen bizler bu geçişin yumuşak olmasını sağlamak amacıyla çok çaba sarfetmek zorunda kaldık...*” (12,14).

23.8.1933 yılında, gönüllü hemşireler tarafından İstanbul’da kurulan “Türk Hastabakıcılar Cemiyeti”, Cumhuriyet ile birlikte hemşirelikte yaşanan gelişmeler ve özgün olarak hemşirelik eğitimi almış hemşirelerin çabaları ile 3 Temmuz 1943 tarihinde yeniden düzenlenerek “*Türk Hemşireler Derneği*” adını almıştır. “Türk Hemşireler Derneği İdare Heyeti” oluşturulmuş ve Esmâ Deniz Türk Hemşireler Derneği’nin ilk başkanı seçilmiştir. 13 Haziran 1949 tarihinde Türk Hemşireler Derneği, Uluslararası Hemşireler Konseyine (ICN-International Council of Nurses) üye olmuştur. Esmâ Deniz 1961 senesine kadar Türk Hemşireler Derneğinde aktif olarak görev almıştır.

Uluslararası birçok hemşirelik toplantısına katılmış, ülkemizi hemşirelik alanında temsil etmiştir. Esmâ Deniz’in 1940 yılında yazdığı “Hemşirelere Psikoloji” başlıklı eseri uzun yıllar Kızılay Hemşirelik Okulu’nda ders kitabı olarak okutulmuştur. 1951 yılında Türk Hemşirelik Dergisinin yayımlanması için çalışmıştır. Dergi 46 yıl yayım hayatına devam etmiştir.

Türk Hemşireler Dergisinde birçok konuda makalesi yayımlanmıştır. Bunlar;

- 1- Esmâ Deniz. Boğmaca. Türk Hemşireler Dergisi, 1 (3) 1951, 19 - 27 ss.
- 2- Esmâ Deniz. Nasıl Çalışmalıyız? Türk Hemşireler Dergisi, 1 (6) 1952, 3 - 8 ss.
- 3- Esmâ Deniz İsviçre'de Sosyal Kanunlarına Dair, Türk Hemşireler Dergisi, 1 (2) 1950, 18 - 22 ss.
- 4- Esmâ Deniz İsviçre'de Hemşirelik, Türk Hemşireler Dergisi, 1 (2) 1950, 6 - 14 ss.
- 5- Esmâ Deniz, Bir Gönüllü Hemşirenin Ardından, Türk Hemşireler Dergisi, 30 (2) 1980, 56 - 59 ss.
- 6- Esmâ Deniz, Hemşirelere psikoloji / İstanbul: Türkiye Kızılay Hastabakıcı Hemşireler Okulu, 1940.
- 7- Esmâ Deniz Uluslararası Hemşireler Konseyi 16. Dört Yılda Bir Kongresi 30 Mayıs-3 Haziran 1977 Tokyo-Japonya Türk Hemşireler Dergisi27 (3-4) 1, 7 - 17 ss.
- 8- Esmâ Deniz, Hayatı ve Hemşirelik Üzerine Bir Konuşma Türk Hemşireler Dergisi26 (1) 1976, 3 - 6 ss.
- 9- Esmâ Deniz Florance Nightingale'in Doğum Yılı Münasebetiyle Türk Hemşireler Dergisi1 (4) 1951, 3 - 4 ss.
- 10- Esmâ Deniz Yabancı Memleketlerde Tahsillerini Tamamlayan Hemşirelerimize Dair Türk Hemşireler Dergisi1 (5) 1951, 11 - 12 ss.
- 11- Esmâ Deniz Stockholm'da Toplanan Milletlerarası Hemşireler Derneği Kongresi Münasebetiyle Türk Hemşireler Dergisi1 (1) 1950, 9 - 15 ss.
- 12- Esmâ Deniz İlk Dernek Başkanının Konuşması Türk Hemşireler Dergisi26 (2) 1976, 89 - 99 ss.

1954 tarihli 6283 sayılı hemşirelik kanununun hazırlanma aşmasında dönem için hemşirelik adına kazanılmış önemli bir hakkın oluşumunda birçok lider hemşire ile beraber aktif olarak çalışmıştır. Esmâ Deniz 95 yıl süren uzun ömrünün son yıllarında Balmumcu'daki evinden kronik birçok hastalıkla mücadele ederek yaşamıştır. 21 Temmuz 1997 günü yetiştiği ve yıllarca hizmet verdiği Vehbi Koç Vakfı Amerikan Hastanesinde hayat veda etmiştir.

Ülkemizin Vefa borcu olarak; Gümüş olarak hazırlanan İlk Kadın Hemşiremiz Esmâ Deniz hatıra parası, 21.07.2015 tarihinden itibaren iki yıl süreyle, Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü Mağazasında satışa sunulmuştur (15). (Resim 4)

Tarihte birçok kadın elinin değdiği değişim ve mucizeler yaşanmıştır. Hayatın başında, devamında ve çoğu zaman sonunda bu mucizelerden bazılarını tanıklık eden hemşirelerin

önemli liderlerinden biri olan Esmâ Deniz'e hem meslektaşları hem de Türk tarihi minnettardır.

“Esmâ Deniz *“hastaya mükemmel bir bakım sağlamak bir hemşirenin en temel prensibi olmalıdır”* sözüyle yeni kuşak hemşirelere yol göstermiştir.

KAYNAKLAR

- 1- Yıldırım, N. (2015) Savaşlardan Modern Hastanelere Türkiye’de Hemşirelik Tarihi. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- 2- Burkhardt , M.A., Nathaniel, K.A. (2013) Çev: Şule Ecevit Alpar, Nefise Bahçecik. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri
- 3- Egenes, K.J. (2009) Issues and Trends in Nursing: Essential Knowledge for Today and Tomorrow “History of Nursing,Chapter 1” (Ed.Gayle Roux; Judith A. Halstead) , Jones and Bartlett Publishers LLC. p.1-26
- 4- Şentürk, S.E. (1985). Hemşirelik Tarihi. İstanbul: Can Kitapçılık, Pazarlama Yayınları.
- 5- Bayat, A.H. (2003) Tıp Tarihi. İzmir: Sade Matbaa.
- 6- Öktem, Ş., Abbasoğlu, A., Doğan, N. (2000) Hemşirelik Tarihi Eğitimi ve Gelişimi. Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yıllığı, 1(1):5-11
- 7- Şehsuvaroğlu, B.N, Demirhan, A. D., Güreşsever,G.C. (1984) Türk Tıp Tarihi. Bursa: Taş Kitapçılık – Yayıncılık.
- 8- Sarı, N., Özaydın, Z. (1992)Türk Hemşireliğine Osmanlı Hanımefendileri’nin ve Hilâl-i Ahmer (Kızılay)’ın Desteği. Sendrom, Mart: 66-78
- 9- Sarı, N., Özaydın, Z. (1992) Dr.Besim Ömer Paşa ve Kadın Hasta Bakıcı Eğitiminin Nedenleri. Sendrom,72-80.
- 10-Torun, S. (2014) Kırım Savaşı'nda Hasta Bakımı ve Hemşirelik. Güneş Kitapevi
- 11-Özaydın, Z. (2006) Nursing History Review, Official Journal of the American Association For the History of Nursing (Ed:Patricia D’Antonio) Vol:14
- 12-Çeviker, G.(2012) Amiral Bristol Hemşirelik Okulu Tarihi (1920-1999). İstanbul: Koç Üniv. Yayınları. s:271-294.
- 13-Aksayan, S., Cimete, G. (2000) Nursing education and practice in Turkey. Journal of Nursing Scholarship. 32 (2): 211-212.

- 14-Eser,İ. (2009) Esmâ Deniz: Eğitimi ve alışma Yaşamı. Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938) Bildiriler, ed. M. Mutluer, E.Akıek.Bornova-İzmir: Ege Üniv. Basım Evi. s:841-845.
- 15-http://www.darphane.gov.tr/upload/files/Basin_Bulteni/basin_bulteni_2015_Esma_Deniz.pdf